

Список використаної літератури

- ~~1. Бабель И. Э. Одесские рассказы / И. Э. Бабель. — СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. — 288 с.~~
- ~~2. Енциклопедія Волошина [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://ukrslownyk.com.ua/article/ГЕДОНІЗМ/42394>. — Гедонізм.~~
- ~~3. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. — М. : Гнозис, 2005. — 352 с.~~
- ~~4. Колесов В. В., Пименова М. В., Теркулов В. И. Гедонизм как явление русской лингвокультуры (на примере концепта *удовольствие*): коллективная монография. — Киев : Издательский Дом Д. Бураго, 2012. — 208 с. (Серия «Концентуальные исследования». Вып. 19).~~
- ~~5. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка: [учеб. пособие] / Э. В. Кузнецова. — [2-е изд.]. — М.: Высшая школа, 1989. — 216 с.~~
- ~~6. Селіванова О.І. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — К. : Довкілля, 2006. — 716 с.~~
- ~~7. Степанов С. М. Російське мовлення Одеси : [монографія] / С. М. Степанов. — Одеса: Астропринт, 2004. — 496 с.~~
- ~~8. Тейяр де Шарден П. О счастье / П. Тейяр де Шарден. — 1991. — № 2. — С. 108-115.~~
- ~~9. Шанский Н. М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. — [7-е изд.]. — М. : Дрофа, 2004. — 398 с.~~
- ~~10. Шевчук Л. В. Языковое воплощение французского субконцепта «Le savoir vivre» в одесских песнях // Человек. Язык. Культура : сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В. И. Карасика: в 2-х ч.; отв. сост. В. В. Колесов, М. В. Пименова, В. И. Теркулов. — К. : Издательский дом Д. Бураго, 2013. — [2-е изд.]. — Ч. 2. — С. 379-383.~~
- ~~11. Sidgwick H. The Methods of Ethics / H. Sidgwick. — Cambridge (Indianapolis) : Hackett Publishing Company, 1981. — 568 p.~~

Вікторія Романенко

ГЕНДЕРНО МАРКОВАНІ НОМІНАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ КАЗОК

Народна соціально-побутова казка – один з небагатьох жанрів усної народної творчості, який доніс до наших днів відлуння прадавніх вірувань, уявлень і традицій предків. Архаїчні норми стосунків *чоловік / жінка* зародилися в давні часи і віддзеркалюють особливості міфологічного світосприйняття.

З метою виявити спільне та відмінне в особливостях відображення референтів чоловічої та жіночої статі в українській лінгвоментальності, ми проаналізували п'ятнадцять українських народних соціально - побутових казок. Ці тексти виступили достовірним матеріалом для виявлення гендерних стереотипів у вигляді типових уявлень про соціальні ролі, статус і моделі поведінки чоловічих та жіночих персонажів.

Гендерні стереотипи знаходять своє відображення у гендерно маркованих номінаціях героїв двох статей, які вказують на роль, статус і рід діяльності персонажів. Для виявлення гендерних асиметрій у частотності вживання номінацій на позначення чоловіка та жінки, а також у якісному змісті цих найменувань (кількісна та якісна асиметрія) ми, по-перше, з

текстів казок вилучили всі найменування та словосполучення, які в контексті казок репрезентують мовну об'єктивізацію гендерних стереотипів; по-друге, були зроблені підрахунки щодо частоти вживаності і проаналізовано змістове наповнення маскулінних і фемінних характеристик казкових персонажів.

Таким чином, якщо спостерігається відносно велика статева різниця на кількісному рівні, то це буде кількісна асиметрія. Якщо диференціація прослідковується на якісному рівні (маються на увазі розбіжності у змістовому наповненні номінаційної презентації *чоловіка / жінки*), то має місце якісна асиметрія.

Більш різноманітними були найменування референтів чоловічої статі, їх ми нарахували п'ятдесят сім (64%). Для позначення фемінних персонажів у текстах українських казок використовувалося тридцять три одиниці (36%). Частотність усіх номінацій на позначення обох статей в п'ятнадцяти українській соціально- побутових казках становить близько тисячі лексем. Серед них шістсот дев'ятнадцять пов'язані з концептом *чоловік* (62%) і триста вісімдесят три – з концептом *жінка* (38%).

Залежно від способу номінації героїв казок, усі назви ми поділили на такі групи:

- імена (Іван, Хвеська);
- вікові особливості (дід, хлопець, дівча, легінь);
- соціальний статус (пан, цар, царівна, королівна);
- родинні стосунки (мати, батько, брат, сестра);
- характеристики персонажів (ледащо, брехун);
- рід занять / професія (кухар, вояк, свинар, багатир);
- інші характеристики (сусід, хазяїн, гостя).

У проаналізованих українських казках було помічено лише п'ять чоловічих і шість жіночих імен:

<u>Чоловічі імена</u>	<u>Жіночі імена</u>
<i>Терешко</i>	<i>Олена</i>
<i>Кіндрат</i>	<i>Хвеська</i>
<i>Василько</i>	<i>Приська</i>
<i>Петро</i>	<i>Явдоха</i>
<i>Іван</i>	<i>Марина</i>
	<i>Меланка</i>

Загальна частотність вживання імен становить дев'ять відсотків, серед яких три відсотки жіночих і шість – чоловічих.

В казках тільки прості селяни мають власне ім'я («Про дурня Терешка»; «Як Іван царя перебрехав»; «Вівчар Василько і золоті гори»; «Язиката Хвеська»), а це означає, що прості люди, які переказували казки, мали більш прихильне ставлення до таких, як і вони самі. Ці персонажі наділялися рисами, які цінувалися простим людом. Їм були притаманні працьовитість, милосердя, шанобливе ставлення до старших, хитрість та винахідливість:

Їхав пан з кучером Іваном у далеку дорогу [8, 386].

Жив бідний парубок Василько. Щоб якось вилизти із злиднів, пішов у світи, куди очі дивилися [8, 382].

От раз поїхав Петро орати та виорав гроші – скарб у горицику [8, 350].

Мала кількість власних імен у казковому тексті дає підставу говорити про універсальність та унікальність героїв, які описуються.

Група найменувань на позначення вікових особливостей персонажів є досить численною. Загальна кількість таких номінацій становить двісті сорок одиниць, з яких сто тридцять для найменування жінок і сто одинадцять – для чоловіків. Найпоширеніші назви для позначення вікових особливостей чоловіків: *хлопець, легінь, парубок, дід, дідусь, старець, старий*. Жіночих найменувань у цій групі дещо менше, але їх вживання є частотнішим: *дівчина, дівча, дівка, молодиця, бабусенька, бабуся, баба*.

Найбільша гендерна диференціація спостерігається у сферах, пов'язаних з соціальним статусом та професійною діяльністю. Так, наприклад, ми виявили, що основним компонентом номінативної презентації чоловіка у тексті є його високий соціальний статус та рід діяльності. Серед номінацій такого роду найпоширенішими були наступні: *цар, пан, царевич, королевич, князь, князенко*. Лексема *пан* згадується шістдесят один раз (шість відсотків від усієї частотності номінацій); *цар* – тридцять три рази (три відсотки); *князенко* зустрічається тринадцять разів у тексті (більше одного відсотка усіх номінацій); лексема *царевич* – десять разів (майже один відсоток). Усі інші номінації цієї групи є менш частотними: *король* – шість разів, *князь* – п'ять, *королевич* – один раз:

Покрутив десятник ще раз обручкою і до царя перенісся. А цар уже весілля готує, доньку за царевича віддати хоче [7, 197].

Став мухою і літає біля царівни та царевича [7, 197].

На другий день музика грає у пана, танцюють дівки й парубки, а люди проходять мимо й питаються:

- *Де це музики так грають?*

- *Е, це у пана, мусив дочку оддати за Терешка дурного, це сьогодні весілля! [8, 331].*

В текстах українських народних казок трапляються випадки, коли жінка теж виділяється високим статусом, але цей соціальний статус вона набувала завдяки своєму чоловіку, тобто дружина долучалася у такий спосіб до пошани, якою був оточений в чоловічо-орієнтованому суспільстві її чоловік. Серед таких номінацій були: *цариця, царівна, королівна, князівна, панночка*. Ці лексеми утворилися суфіксальним способом від лексем чоловічого роду:

Як почувла таке царівна, слуг почала кликати [7, 198].

Цікавим є той факт, що у проаналізованих текстах нам не зустрілося жодної номінації для називання роду діяльності або професії жінки. На противагу таких найменувань для чоловіків було виділено п'ятнадцять: *кухар, чумак, вівчар, кучер, слуга, свинар, купець, сенатор, генерал*.

Група номінацій, що відображає родинні стосунки, є найбільшою з усіх і становить майже тридцять вісім відсотків. Це пов'язано з тим, що рід і родина – невід'ємні соціальні поняття, які фігурують у житті кожної людини. Вони увійшли в лексикон кожної мови ще з давніх часів, позначаючи низку поколінь, що походять від одного предка, та групу кровно споріднених людей.

Найбільш частотною у цій групі є лексема *чоловік* у значенні «одружена людина». Ця лексема зустрічається шістдесят два рази в українських казках. Лексема *жінка* вживається тридцять вісім разів.

Типовий початок багатьох українських казок: *Жили були чоловік та жінка*, – відображає традиційний погляд суспільства на співіснування чоловіка і жінки, причому, дуже часто подібного роду кліше на початку казки є єдиною згадкою про жінку у всьому творі («Про дурня Терешка», «Лінива»). Разом ці дві лексеми повторюються у текстах майже

сто разів, а це у свою чергу становить двадцять сім відсотків від частотності вживання лексем групи родинних стосунків:

От були собі чоловік та жінка, Петро й Хвеська [8, 350].

Наступна опозиція цієї групи: *батько / мати*. Образ батька репрезентується лексемами *тато, таточко, няньо, старий*:

Ой помалу-малу, мій таточку, грай,

Та не врази мого ти серденька вкрай! [7, 193].

А я, таточку, хату й сіни повимітала [8, 358].

Няньо – це діалектне слово, яке вживається на позначення батька [3, V, 459]:

Нас є три брати, а четвертий, наймолодший, няньо, – почав оповідати Іван [8, 381].

Накупив няньо багато свиней, більше, як у пресвітлого царя [8, 381].

В українських народних казках часто вживається лексема *мати* та її похідні, які виступають словотвірними синонімами: *матір, мама, матуся, матусенька, мамочка, матінка, мамо-серце*:

Ну минув іще день, може, й другий, уже й мати зосталась без обіду чи там без вечері, – молода невістка дивиться на все теє (не знає, що то в них змова), а далі, вставши рано, питає матері:

Що б я, мамо-серце, робила? [8, 358].

Бичок пасеться, а вона плаче: де ж таки бачено, щоб усе те за день зробити? А далі й згадала: «Є ж у мене зернятко від матінки!» [8, 337].

Голова в мене, мамо, так боліла, що й не зведеш [8, 338].

Ой помалу-малу, матусенько, грай,

Та не врази мого ти серденька вкрай! [7, 194].

Особливо ніжне, дбайливе ставлення до матері, любов до неї, передається за допомогою маркованих дериватів, яких серед цієї групи лексики найбільше число.

Мати – це найближча й найрідніша людина, з якою можна поділитися радістю, горем, власне, яка допоможе, врятує. Шанування матері в казках репрезентують лексеми з пестливими суфіксами.

Треба зауважити, що стилістично нейтральні форми (*мати, матір*) вживаються у текстах, коли в сюжеті казки немає сина чи доньки, які б розповідали про матір.

Дослідниця Ж. Марфіна зазначає, що «архетип матері найбільш об'єктивно відтворює світогляд українців, у ньому втілюється ідеал жінки-матері як уособлення найвищих моральних цінностей: доброти, самовідданості, любові, працьовитості, милосердя, турботливості тощо» [2, 101].

Ми звернули увагу, що українські тексти багаті на словотвірні синоніми, які відзначаються милозвучністю й співучістю. Наприклад, лексема *сестра* має такі похідні відповідники: *сестронька, сестриця*, а *дочка* – *доня, донечка, донька*; лексема *брат* – *братець, братечку; син* – *синочок*:

Жили колись два брати: один багатий, а другий бідний [8, 369].

Станьмо, братця, от тут відпочинем [7, 193].

Окрім вище згаданих, в українських народних казках присутні наступні лексеми: *сват, свекор, наречена, жених, кума, невістка*. Вони є менш частотними: лексема *кума* трапляється дванадцять разів, *сват* – вісім разів, а лексема *свекор* зустрічається лише один раз, *невістка* і *жених* – по чотири рази, а лексема *наречена* – лише один раз:

І побігла до куми Меланки. Прибігла, сидить, от-от хочеться сказати, та боїться [8, 353].

В українських казках зустрічаються такі лексеми: *ятрівка, зовиця, пасербиця*:

Молода навістка придивляється прислухається (звичайно, як нова людина в сім'ї), а далі питає потихеньку якоїсь ятрівки чи зовиці... [8, 358].

Отже, проаналізувавши народні казки української лінгвospільноти, ми можемо зробити висновок, що презентація референтів чоловічої статі відбиває патріархальний устрій суспільства, в якому чоловік виконував роль добувача-годувальника, займав активну соціально-психологічну позицію завдяки суто маскулінным рисам: розуму, рішучості, хитрості, самостійності та працездатності.

Фольклорні образи жіночої референції орієнтують жінку на виконання стереотипної ролі берегині домашнього вогнища, матері, дружини. Така роль, передбачає наявність відданості, піклування про близьких, але водночас обмежує її діяльність сімейно-побутовою сферою. Ця тенденція пов'язана з прадавнім уявленням опозиції *чоловік / жінка*. З давніх давен основною функцією жінок вважалося відтворення та зберігання життя в родині, тоді як чоловік сприймався, як абсолютний суб'єкт, який виконував діяльнісну функцію.

Список використаної літератури

1. Горбань В. В. Емоційно-експресивне поле українських народних пісень / В. В. Горбань // Мова та стиль українського фольклору: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко (відп. ред.) та ін. – К.: ІЗМН, 1996. – 164 с.
2. Марфіна Ж. «Мати моя, мати, порадице в хаті...» (архетип матери в усній народній творчості) / Жанна Марфіна // Культура слова. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 75. – С. 101–106.
3. Словник української мови / За ред. І. К. Білодіда. – I – XI, – К., 1971-1980
4. Волшебные сказки Британии. = English Fairy Tales / Составитель В. Ф. Верхогляд. – М.: Файрис-пресс, 2003. – 192 с.
5. Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку / Упоряд. та передм. Л. Ф. Дунаєвської. – К.: Веселка, 1990. – 271 с.
6. Українські народні казки. – Львів.: Видавництво «Каменярь», 1977. – 223с.
7. Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку / Передм. М. К.Дмитренка; Упоряд. О. С. Яремійчук. – К.: Веселка, 1989. – 412 с.

Юлія Саранина

ЯЗЫКОВАЯ ИГРА В ТВОРЧЕСТВЕ А. и Б. СТРУГАЦКИХ

Язык служит не только для передачи информации и человеческого общения, он удивляет, смешит, развлекает и завлекает. Особенно это свойственно языку литературных произведений. Создание книги – своеобразная игра, а писатель – лучший игрок. Автор создает уникальный мир, а читатель невольно становится обладателем этого мира, поскольку, как любая игра, игра на гранях языка предполагает участие двоих.

Игра в художественном тексте пробуждает любопытство, желание погрузиться в книгу еще глубже. Текст, в котором есть игра, отличается от сухого изложения фактов, что свойственно научному тексту.